

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В КОМЕРЦІЙНИХ БАНКАХ

Д.Л. Лобода, Українська академія банківської справи

Останнім часом все актуальнішою на тлі економічних зрушень, які відбуваються в Україні, стає проблема становлення системи управління ризиками в комерційних банках, або ризик-менеджменту. Відбувається перегляд організаційних структур та методологічних засад цієї діяльності, яка є однією з основних характеристик існування будь-якої комерційної структури.

Звернемося до узагальнених принципів управління ризиками, які були розроблені визаною в світі аудиторською фірмою “Куперс енд Лайбренд”. Загальна їх кількість 89, але ми розглянемо лише ті, що безпосередньо стосуються управління ризиками.

Принцип № 13 декларує значення функції ризик-менеджменту в організації, а саме: “В організації повинна існувати незалежна функція ризик-менеджменту з чітко визначеними обов’язками. Роль функції ризик-менеджменту в комерційній організації полягає в тому, щоб застосовувати затверджену стратегію по ризиках таким чином, щоб фінансові ризики, що піддаються кількісній оцінці, знаходилися в межах затверджених лімітів, цілком усвідомлювалися, оцінювалися до проведення операції, відслідковувалися на постійній основі і цілком та своєчасно знаходили своє відображення в системі управлінської інформації”.

Основне завдання ризик-менеджменту полягає в розробці та впровадженні механізмів, методик та інструментів управління ризиками, а також моделей та сценаріїв їх оцінки.

Принцип № 14 визначає, що в комерційній організації повинна бути особа, яка відповідає за функцію ризик менеджменту. Вона повинна щоденно вимірювати, контролювати та оцінювати ризики по організації у цілому.

В більшості комерційних банків за управління ризиком відповідають декілька структур. Розглянемо можливі суб’єкти ризик-менеджменту, до яких входять:

1. Правління банку. Це контрольний орган, який затверджує базові принципи, фундаментальні засади системи управління ризиками і безпосередньо приймає рішення по найбільших за наслідками ризикованих операціях.
2. Відділ або Департамент оцінки ризиків. Займається безпосередньо визначенням, формалізацією, моделюванням та вимірюванням ризику. З огляду на те, що кількість ризиків та їх сфери досить різноманітні, відбувається підвищення ролі, укрупнення цієї структури та збільшення кількості ризик-менеджерів. Дуже важливим є те, що працівники, відповідальні за оцінку ризику, наділяються повноваженнями на заборону проведення операції і підпорядковуються вищому керівництву банку.

3. Комітет з управління активами та пасивами (КУАП), основними функціями якого є:
  - визначення сценаріїв розвитку макроекономічної ситуації;
  - затвердження методик розрахунку числових оцінок ризиків;
  - встановлення лімітів та обмежень на конкретні операції;
  - визначення конкретних стратегій ризик-менеджменту.
4. Внутрішній аудит, який виконує функцію аналізу та контролю по застосованих інструментах щодо зменшення, уникнення або передачі ризиків.
  1. Юридична служба або Департамент, який займається оцінкою юридичного ризику проведення операції.
  2. Служба безпеки, яка визначає правоздатність клієнта, його попередню історію обслуговування, порядність та законність його діяльності.
  3. Незалежні оцінювачі. В зв'язку з прийняттям у вересні Закону України будь-яке майно чи майнові права, що надаються у заставу банку, повинні пройти процедуру їх оцінки, що здійснюється незалежними експертами. Таким чином ризики щодо ліквідності та вартості застави частково або повністю передаються цим суб'єктам.

Працівники відповідних підрозділів банку (кредитні інспектори, дилери та ін.), які безпосередньо виконують операції, виступають і як суб'єкти ризик – менеджменту тому, що вони виконують дії по формалізації, уникненню та інших способах управління ризиком, і як об'єкти, бо їх діяльність повинна здійснюватися в межах інструкцій, що розроблені для мінімізації ризику.

Безпосередньо до об'єктів управління ризиком можна віднести весь спектр операцій, які здійснює банк. Такий підхід до визначення суб'єктів та об'єктів ризик-менеджменту дозволяє зробити таке зауваження: не тільки самі ризики, а й діяльність співробітників, зайнятих в організації, можуть визнаватися об'єктами управління.

З огляду на це, в широкому розумінні можна визначити управління ризиком як певним чином організований вплив суб'єктів ризик-менеджменту на об'єкти управління з метою зниження, обмеження або уникнення негативного впливу наслідків реалізації ризику.

За більш вузьким визначенням ризик-менеджмент – це одна з можливих стратегій, що використовуються під час діяльності в умовах ризику поряд із прийняттям та уникненням ризику. Така точка зору має право на існування, але в рамках системного підходу до управління ризиком можна визначити дещо більш розгалужену структуру заходів щодо ризику.

Необхідно виділяти стратегію та тактику ризик-менеджменту.

Стратегія – розробка напрямків та засобів для досягнення певної мети в межах правил та процедур здійснення діяльності. Вона базується на довгостроковому прогнозуванні та стратегічному плануванні. Це спосіб використання певних інструментів та методів для реалізації політики банку.

Тактика – конкретні методи та інструменти, що використовуються в певній ситуації та не суперечать стратегії.

Можна визначити такі етапи роботи по управлінню ризиками:

- а) ідентифікація ризиків;
- б) формалізація (визначення носіїв інформації стосовно ризику);
- в) розрахунок концентрації ризиків.

На наш погляд, такий підхід не відображає всіх інструментів ризик-менеджменту і може бути початковим етапом аналітичної роботи з ризиками. Більш достовірною вважається така послідовність етапів: ідентифікація, оцінка ризиків, вибір стратегії, вибір та застосування конкретних методів, інструментів та моделей їх, контроль та коригування стратегії.

До основних інструментів управління ризиком можна віднести:

а) страхування (попереднє резервування ресурсів, призначених для компенсації негативного впливу ризиків). Головним є те, що застосування цього інструменту є проявом неможливості управління ризиком і не включає дій по зниженню рівня цього ризику, який здебільшого є систематичним, незалежним від банку;

б) резервування (самострахування). Особливістю даного методу є обов'язкове попереднє визначення рівня та розмірів створюваного фонду в залежності від конкретних умов. Найчастіше воно є об'єктом державного контролю;

в) хеджування – форма страхування, що полягає в укладанні “балансуючої” угоди. Визначальною є витратність методу поряд із безприбутковістю та беззбитковістю реалізації компенсуючої угоди проти базисної;

г) розподіл між учасниками. Метод, який застосовується найбільше і полягає у відшуканні джерел повернення коштів в контрагента (застава, порука, гарантія), які повністю або частково компенсують ризик банку;

д) диверсифікація – розміщення фінансових ресурсів у більш ніж один вид активів, що слабо корелюють один з одним. Таким чином збільшується кількість об'єктів ризик-менеджменту, але зменшується величина втрат від одного активу;

е) уникнення ризику, включаючи відмову від здійснення операції;

є) прийняття ризику, тобто відмова від застосування будь-яких інструментів при проведенні операції.

Підсумовуючи зазначене, потрібно зауважити що:

1. Ризик-менеджмент є невід'ємною частиною здійснення діяльності будь-якої організації.
2. Підвищення рівня ризикованості операцій та застосування нових механізмів взаємодії з клієнтами визначає зростання ролі відділу (Департаменту) ризик-менеджменту, що знаходить своє відображення у набуванні виключного права на блокування операцій і зміні підпорядкованості в структурі банку.
3. Необхідність постійного удосконалення інструментів, методик та моделей оцінки ризику потребує постійного підвищення рівня кваліфікації ризик-менеджерів, адаптації моделей та врахування закордонного досвіду.

4. Потреба в оперативному виконанні або блокуванні операцій визначає поступовий перехід до індивідуальної або колективної авторизації, оцінки ризиків і прийнятті рішень.
5. Необхідність більш оперативного реагування та вдосконалення стратегій управління ризиками зумовлює зростання відповідальності колегіальних банківських структур, зокрема КУАПу.

Поряд з цими тенденціями потрібно зазначити низку проблем, які сформувалися в процесі розвитку банківської системи України:

По-перше, протилежність інтересів Національного банку України та комерційних банків у базисних підходах до визначення ризиків. На сучасному етапі відбувається поступовий перехід від системи жорсткого контролю банківської системи до більш ліберальної системи, основними характеристиками якої є: врахування ризику в залежності від оцінки "CAR" (капітал під ризиком) та надання комерційним банкам права самим визначати рівень резервування під нестандартні операції на базі затверджених Центральним банком систем або моделей оцінки ризикованості операцій. В той час, коли суб'єкти другого рівня банківської системи України практично готові до впровадження таких підходів, НБУ з метою протидії легалізації тіньового капіталу, реалізації власної стратегії та збереження рівня керованості та контролюваності над діяльністю комерційних банків свідомо протидіє цьому процесу.

По-друге, поступове збільшення рівня самостійності прийняття рішень щодо проведення або відмови від виконання операцій філіями комерційних банків, що спонукає до регулярного перегляду методів та розмірів встановлення лімітів для підрозділів і нерідко призводить до застосування жорстких адміністративних заходів відносно філії.

По-третє, у зв'язку з поступовим розширенням сфери географічного охоплення клієнтури комерційного банку виникає потреба в постійному врахуванні регіонального та галузевого ризиків, що ускладнює та уповільнює роботу систем та моделей обрахунку ризику.

По-четверте, намагання врахувати закордонний досвід і часовий розрив у розвитку технологій та методів оцінки ризику є джерелом уповільненого розвитку процесу приєднання українських комерційних банків до аналогічних закордонних структур.

По-п'яте, недостатньо розвинена система взаємодії та координації зусиль окремих підрозділів банку (відділу з підбору кадрів, департаментів міжбанківських операцій, цінних паперів та інвестицій, кредитного управління) ускладнює впровадження передових ідей щодо ризик-менеджменту в діяльність банківської структури.

Таким чином, можна з деяким припущенням визнати всю банківську діяльність як ризик-менеджмент операцій, від якого залежать основні показники банку, його стабільність та здатність до вдосконалення і розвитку, адаптації до економічних умов, що постійно змінюються і є джерелом поступового розвитку управління ризиками як науки та практичної діяльності.

Лобода Д.Л. Методологічні основи управління ризиками в комерційних банках / Д.Л. Лобода // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. - Суми: УАБС НБУ, 2002. - Т. 6. - С. 283-243.